

بررسی آرای دکتر بوکای و پرفسور آربری پیرامون مصونیت قرآن از تحریف

سکینه حقانی
کارشناس ارشد علوم قرآنی

چکیده

در دوران اخیر، برخلاف شمار بسیاری از شرق شناسان که قائل به تحریف قرآن کریم هستند افرادی همانند دکتر بوکای و پرفسور آربری، با صراحت تمام و با شواهد متقن، مسأله صیانت قرآن از تحریف را مطرح کرده اند. این مقاله، به بیان و بررسی آرای این دو مستشرق، پیرامون مسأله صیانت قرآن، از تحریف پرداخته است. کلید واژه‌ها: پرفسور آربری، دکتر بوکای، قرآن، صیانت از تحریف.

موریس بوکای^۱

«بوکای» از پزشکان مشهور و نیز از اسلام شناسان معروف فرانسوی است که منکر تحریف قرآن می باشد. وی، نخستین کسی است که وحیانی بودن قرآن را پذیرفت و به دور از حب و بغض، به قرآن نگریست. وی، هم چنین آثاری در باره قرآن دارد، مهم ترین اثر ماندگار وی، کتاب مقایسه ای میان تورات، انجیل، قرآن و علم است، که تاکنون به زبان های گوناگون ترجمه شده است.^۲

دکتر بوکای، در پاره ای از این کتاب، نظرگاه های خود را در باره اصالت قرآن بیان داشته و نیز، شواهدی را به دست داده است، که عبارتند از:

۱. دلالت آیاتی از قرآن، بر مکتوب بودن قرآن، در زمان پیامبر (ص).
۲. به کتابت در آمدن تمام وحی، از سوی صحابه در زمان حیات پیامبر (ص).
۳. نظارت خلفا، بر قرآن گرد آوری شده، در زمان پیامبر (ص).

دلالت آیاتی از قرآن، بر مکتوب بودن قرآن در زمان پیامبر (ص)

«موريس بوكای» می نویسد:

قرآن، به مکتوب بودن خود، از همان زمان حیات پیامبر (ص) قائل است. ۳ وی، آیات زیر را شاهد مثال بیان می کند:

«و قالوا أساطير الأولين اکتبها فهی تملی علیه بکره و أصیلا» (فرقان، ۵/۲۵).

«إنه لقرآن کریم* فی کتاب مکنون* لا یمسه إلا المطهرون* تنزیل من رب العالمین»

(الواقعه، ۶۵/۷۷-۸۰).

«کلا إنها تذکره* فمن شاء ذکره* فی صحف مکرمة* مرفوعة مطهرة* بأیدی سفرة* کرام

برورة» (عبس، ۸۰/۱۱-۱۶).

«بل هو قرآن مجید* فی لوح محفوظ» (البروج، ۸۵/۲۱-۲۲).

«رسول من الله یتلوا صحفا مطهرة* فیها کتب قیمة» (البینة، ۹۸/۲-۳).

«بوکای»، با استناد به این آیات که در آن‌ها واژه‌هایی دلالت بر کتابت وجود دارد بر

این باور است که قرآن در عصر پیامبر (ص)، به کتابت در آمده است.

به کتابت در آمدن تمام وحی از سوی صحابه در زمان حیات پیامبر (ص)

دکتر بوکای، به کتابت در آمدن و به حافظه سپردن تمام وحی، در زمان حیات پیامبر (ص)

را، یکی از دلایل عدم تحریف قرآن می داند. وی، قرآن را در این موضوع، با کتاب‌های

مقدس پیشین مقایسه نموده و چنین می نویسد:

وحی قرآنی، سرگذشت اساسا متفاوتی، با سرگذشت دو وحی دیگر (وحی موسوی

و عیسوی) دارد. قرآن در مدت بیست سال، تدریجا نازل شده و به محض وصول

به پیامبر (ص) به وسیله ملک مقرب جبرئیل (ع)، توسط مؤمنان، از بر شده و هم

زمان در همان زمان حیات پیامبر (ص)، از طریق کتابت، ثبت می گردد. آخرین

مقابله‌های نسخه‌های قرآن که - از ۱۲ تا ۲۴ سال پس از وفات پیامبر (ص) در زمان خلافت عثمان اجرا شده‌اند، از کنترل کسانی که تا آن موقع، قرآن را که هم‌زمان با نزول وحی آموخته و دائماً از حفظ خوانده بودند از برداشتند، برخوردارند. و می‌دانیم که از آن به بعد، قرآن، به طور قطعی و مسلّم حفظ شده است.^۴

و در جای دیگر، می‌نویسد:

برخی متون، رسماً ثابت می‌کنند، پیش از این که پیامبر (ص)، مکه را به قصد مدینه ترک کرده باشد؛ متن قرآن که تا آن موقع وحی شده بود کتباً تدوین و ثبت گردیده بود. و خود قرآن خود این مطلب را مدلل می‌کند. باری معلوم است که محمد (ص) و گروندگان به او عادت داشتند، متن وحی شده را از حفظ بخوانند. بنابراین، غیر قابل فهم است، اگر بگوییم که قرآن، توانسته باشد به رخدادهایی اشاره کند، که منطبق با واقعیت نبوده و حال آن که کنترل آن‌ها در اطرافیان پیامبر (ص)، یعنی، کاتبان و مستسخنان، با کمال سهولت ممکن بوده است.^۵

... محمد (ص)، توصیه می‌فرمود که مؤمنان، قرآن را از بر کنند، و آنان نیز، تمام یا بخشی از قرآن را که در نمازها خوانده می‌شد حفظ کردند. بدین طریق «حافظان» به وجود آمدند که تمام قرآن را از بر می‌دانستند و آن‌ها به دیگران میرساندند. پس، شیوه دوگانه حفظ نص، از راه نوشتن و نیز، از طریق حافظه، بسیار گران بها بوده است.^۶

دکتر بوکای، در لابه لای سخنانش، به گفته‌های پروفیسور حمیدالله، استناد جسته و

چنین می‌نویسد:

پروفیسور حمیدالله، در دیباچه ترجمه‌ای، که از قرآن - در سال ۱۹۷۱ منتشر کرده است، اوضاع و احوالی را که در آنها کتابت متن قرآن تا وفات پیامبر (ص) انجام شده، به خوبی شرح می‌دهد:

منابع، در گفتن این امر متفقند که تمام دفعاتی که بخشی از قرآن وحی می‌شد؛ پیامبر (ص)، یکی از اصحاب باسوادش را فرامی‌خواند و آن را، به او دیکته می‌کرد، در حالی که جای درست بخش جدید را، در مجموعه‌ای که تا آن موقع نازل شده بود، تعیین می‌فرمود. روایات، تصریح می‌کنند که محمد (ص)، پس از دیکته از کاتب می‌خواست، که آن چه را یادداشت کرده، برای او بخواند، تا این که بتواند

در صورت وجود نواقصی، آن‌ها را اصلاح فرماید. روایت مشهور دیگری، به ما می‌گوید که هر سال، در ماه رمضان، پیامبر (ص) تمام آن چه که تا آن موقع وحی شده بود، نزد جبرئیل می‌خواند... در ماه رمضان، پیش از وفاتش، به تقاضای جبرئیل، دو بار قرآن را نزد او خواند... می‌دانیم که از همان زمان پیامبر (ص)، مسلمانان عادت کردند برای انجام عبادات اضافی در ماه رمضان، با ختم قرآن شب زنده داری نمایند.^۷

نظارت خلفا بر قرآن گردآوری شده، در زمان پیامبر (ص)

دکتر بوکای، بر این باور است که نظارت سه خلیفه، بعد از پیامبر (ص) بر قرآن گردآوری شده، در زمان حیات پیامبر (ص)، دلیلی دیگر بر مصونیت قرآن از تحریف است. وی، در این باره می‌نویسد:

«کمی پس از وفات پیامبر (ص) (۶۳۲ م)، جانشین وی،^۸ ابوبکر... از اولین کاتب محمد (ص)، زیدبن ثابت، خواست که نسخه‌ای از قرآن تهیه نماید، که او هم این کار را کرد. باراهنمائی عمر (دومین خلیفه)،^۹ زید تمام مدارکی را که می‌توانست در مدینه جمع‌آوری کند مطالعه نمود. (این مدارک، عبارت بودند از: شهادت حافظان و نسخ «کتاب»، که روی اشیای مختلف نوشته شده و متعلق به اشخاص بود). این کار، به منظور احتراز از هر گونه خطا، در استنساخ انجام گرفت. بدین سان، نسخه‌ای بسیار اصیل از «کتاب» تهیه گردید.

منابع ما را آگاه می‌سازند که عمر خلیفه جانشین ابوبکر، در ۶۳۲ م، قرآن را در یک جلد (مصحف) فراهم ساخت و حفظ کرد و در موقع مرگ، به دخترش حفصه (بیوه‌ی پیامبر) داد. سومین خلیفه عثمان که خلافتش از ۶۴۴ تا ۶۵۵ م بود، کمیسوونی از خبرگان را مأمور کرد که مقابله‌نسخ را برای تهیه نسخه‌ای که به نام او مشهور است انجام دهند. این کمسیون، اصالت مدارکی را که در زمان خلافت ابوبکر، تدوین شده و در ملکیت حفصه بود کنترل کرد، و با مسلمانانی که متن قرآن را از بر می‌دانستند مشورت نمود. نقد اصالت متن (قرآن)، در نهایت سخت‌گیری انجام گردید. و انطباق شهادت، لازم تشخیص داده شده، تا از کمترین اشتباهی

که مشاجره‌ای برانگیزد، پیش‌گیری گردد.

عثمان، نسخه‌هایی از قرآن را که در نتیجه‌ی این مقابله تهیه شده بود به مراکز امپراطوری اسلامی فرستاد. و بدین ترتیب، امروزه طبق نظر پروفیسور حمید اللّه، نسخه‌هایی (از قرآن)، که در تاشکند و استانبول موجود است، که به عثمان منسوب می‌دارند. قطع نظر از برخی اغلاط احتمالی هنگام رونویسی قدیمی‌ترین قطعات شناخته شده‌ی قرآن کنونی و باز یافته شده در تمام عالم اسلامی، همانندند.^{۱۰}

پروفیسور آربری

«آرتور جان آربری»^{۱۲} اسلام‌شناس، ایران‌شناس نامور انگلیسی و نیز، مترجم قرآن به زبان انگلیسی می‌باشد، وی، در گروه معتقدان به عدم تحریف قرآن قرار داشته و در کتاب «خدمت و خیانت مترجمان قرآن»، مسأله اصالت قرآن را، در برابر تحریف اناجیل مطرح نموده است.

وی، نیز بیان می‌کند که «قرآن کریم» در حال حاضر، به همان شکلی که - هزار و چهار صد سال قبل - بر پیامبر اسلام (ص) نازل شده، دست نخورده مانده است.^{۱۳}

شواهدی که وی، برای اصالت قرآن مطرح کرده، عبارتند از:

۱. به کتابت درآمدن وحی در زمان پیامبر (ص)

۲. ضمانت الهی بر حفظ آیات قرآن از هر گونه تحریف

به کتابت درآمدن وحی در زمان پیامبر (ص)

از دلایلی که «آربری»، برای اصالت قرآن مطرح کرده، نوشته شدن وحی، در زمان

پیامبر (ص) است. وی می‌نویسد:

مجموعه وحی و نیز الهاماتی که به رسول اکرم (ص) نازل می‌شد گاه به گاه و بخش بخش بود و به محض این که، بر او آیه‌ای وحی می‌شد، آن را به اصحابش ابلاغ می‌کرد و از آن‌ها می‌خواست که نه فقط آن را به حافظه‌ی خود بسپارند؛ بلکه آن را بنویسند و نسخه‌های آن را تکثیر کنند. پیغمبر اسلام (ص)، تعیین می‌کرد که وحی جدید، متعلق به چه قسمتی از متن کلی قرآن است، و در چه محلی باید ثبت شود. و

محل ثبت آن را معین می فرمود ولی اشخاص را مجبور نمی کرد که آیات را به ترتیب نزول ثبت کنند. تنها قرآنی که آیات را به ترتیب نزول ثبت و تدوین کرده، «قرآن علی»، مشهور به مصحف امیرالمؤمنین علی (ع) بود که برخی معتقدند که در ذیل آیات به دستور پیامبر اکرم (ص)، شأن نزول آن، تأویل و تفسیر حقایق آن نیز مکتوب و نگاشته می شد. ولی، مجموع آیات و سوره های این قرآن، با دیگر قرآن های آن زمان و تمام زمان ها و قرآن فعلی، هیچ اختلاف و تفاوتی نداشته و ندارد...^{۱۴}

وی، در ادامه می نویسد:

با توجه به اختلالی که دامن همه ی کتب و حیانی گذشته را فرا گرفته بود، با بررسی میزان فرهنگ و ادبیات آن روز دنیای عرب، نمی توان این شیوه و اسلوب، یعنی ثبت و ضبط آیات را، به ترتیب نزول، مورد تقدیر قرار نداد. و بدین سان، قرآن کریم در زمان حیات پیامبر خدا، نوشته شده و صدها نفر، آن را حفظ کردند و در دلها سپردند.^{۱۵}

ضمانت الهی، بر حفظ آیات قرآن، از هر گونه تحریف

دلیل دیگری که «آربری» برای عقیده خود، به دست می دهد، آیه حفظ است: «إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ» (الحجر، ۹/۱۵).

وی در این باره، می نویسد:

قرآن کریم - که سخن خداست و اصولاً به وسیله ی جبرئیل امین، بر مرد درس نخوانده ای، به نام محمد (ص) القا شده، و حیانی بودن آیات و حفظ و نگهداری آن نیز، به وسیله ی خداوند تضمین شده است.^{۱۶}

وی هم چنین، به آیه تحدی (هود، ۱۳/۱۱) اشاره نموده و چنین می نویسد:

در برابر کسانی که راجع به اصالت و اعتبار قرآن کریم شک دارند، یا آن را نمی پذیرند، خداوند متعال راه مبارزه و تحدی را برای همه ی قرون و اعصار باز گذاشته و با توجه به همین نکته است، که قرآن می فرماید: «أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ» (هود، ۱۳/۱۱)؛ آن ها می گویند: او به دروغ، این (قرآن) را (به خدا) نسبت داده (و

ساختگی است!) بگو: اگر راست می گویند، شما هم، ده سوره ساختگی، همانند [سوره] این قرآن بیاورید و تمام کسانی را که می توانید - غیر از خدا - [برای این کار] دعوت کنید! ۱۷

نتیجه گیری

بسیاری از مستشرقان که موضوع تحقیقات شان دین اسلام است، قائل به تحریف قرآن کریم می باشند. اما مستشرقانی، نظیر دکتر بوکای و پروفیسور آربری هم به چشم می خورند، که با صراحت تمام و نیز، با ارائه شواهد و دلایل متقن، مصونیت قرآن از تحریف را، در آثارشان آورده.

شواهدی که «بوکای» برای مصونیت قرآن، از تحریف ارائه می دهد، عبارتند از:

۱. دلالت آیات قرآن، بر مکتوب بودنش در زمان پیامبر (ص).
۲. به کتابت درآمدن تمام وحی و به حافظه سپردن آن، از سوی صحابه در زمان پیامبر (ص).
۳. نظارت خلفا بر قرآن گردآوری شده، در زمان پیامبر (ص).
- «آربری»، نیز برای عقیده خود (عدم تحریف قرآن)، دلایلی را مطرح کرده که عبارتند از:
  ۱. ضمانت الهی بر حفظ آیات قرآن، از هر گونه تحریف.
  ۲. به کتابت درآمدن وحی، در زمان پیامبر (ص).

---

1. MAURICE BUCAILLE.

۲. ر. ک: محمدحسن زمانی، مستشرقان و قرآن/ ۲۵۳.
۳. موریس بوکای، مقایسه ای میان تورات، انجیل، قرآن و علم، ترجمه ذبیح الله دبیر، چاپ سوم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۵/ ۱۷۷.
۴. همان/ ۳۳۷.
۵. همان/ ۱۷۶.
۶. همان/ ۱۷۸.
۷. همان/ ۱۷۷-۱۷۸.
- ۸ و ۹. به ظاهر جریان تاریخی. زیرا مسلم است اولین خلیفه ای که کراراً از طرف بزرگ پیامبر گرامی اسلام (ص) معرفی گردیده (خصوصاً در غدیر خم) همانا وجود مقدس امیرمؤمنان علی (ع) می باشند. و خلفای بعد از او نیز یازده فرزند بزرگوار آن حضرت می باشند.
۱۰. مقایسه ای میان تورات، انجیل، قرآن و علم/ ۱۷۹.
- و ۱۸۰.

12. ARTHUR JOHN ARBERRY

* وی در ۱۲ ماه مه سال ۱۹۰۵ م، در شهر «پورتزموث» به دنیا آمد. تحصیلات او، از سه سالگی شروع شد. در پانزده سالگی توفیق پیدا کرد، که یکی از ده بورس تحصیلی مدرسه «پورتزموث» را به دست بیاورد. شانزده سال داشت، که خود را برای ورود به دوره عالی «کمبریج» آماده کرد و قبل از ورود به «پمبروک کالج میکائیل ماس»، در سال ۱۹۲۴ م، تمام مواد مربوط به زبان‌های لاتینی و یونانی را خوانده و اشکال‌های خود را برطرف کرد. کارنامه وی، در برگزیده حدود نود کتاب، شامل تحقیق، ترجمه و یا تصحیح است. و تقریباً، همین تعداد هم، مقاله دارد، به اضافه مقداری نقد کتاب، و نوشته‌های کوتاه و پراکنده‌ی دیگر. از جمله آثار او، تصحیح متون فارسی و عربی، ترجمه شعر کهن فارسی و عربی، مطالعات قرآنی، تحقیقاتی در زمینه کلام و فلسفه‌ی اسلامی، عرفان به زبان فارسی و عربی،

کتابنامه نگاری و فهرست نویسی کتابخانه‌ها، تهیه مجموعه‌های درسی دانشجویی، ادبیات مالطایی و آثار مردم پسند در زمینه‌های متنوعی چون؛ اسلام معاصر، شرق‌شناسی بریتانیایی و عمر خیام و فیتزجرالد است. برجسته‌ترین کار او، ترجمه قرآن کریم به زبان انگلیسی است، که از همه ترجمه‌هایی که تا آن روز انجام گرفته بوده برتر است.

۱۳. آرتور جان آربری، خدمت و خیانت مترجمان قرآن، ترجمه محمد رسول دریایی، تهران، اندیشه اسلامی، ۱۳۸۳ م/۱۱۴.

۱۴. همان.

۱۵. همان.

۱۶. همان/۱۱۵.

۱۷. ر. ک: همان.

